

ӘОЖ 821(091); МҒТАР 17.09.91

<https://doi.org/10.47526/2023-3/2664-0686.15>Г.Б. ХАЛИДУЛЛАЕВА

*М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының кіші ғылыми қызметкері
(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: khalidullaeva1995@mail.ru*

ПОЭЗИЯДАҒЫ КОНЦЕПТІЛЕРДІ САЛЫСТЫРУ

Аңдатпа. Бұл мақалада өзбек және қазақ поэзиясына танымдық тұрғыда салыстырмалы талдау жасалады. Ақын Т. Әбдікәкімов пен өзбек поэзиясының жарқын өкілі М. Юсуфтің туған жер, отан тақырыбындағы өлеңдері қарастырылады. Постколониалды елдерге тән ортақ эстетикалық ерекшеліктер мен әдеби, мәдени байланыстар қазақ, өзбек поэзиясы негізінде айқындалады. Мақалада алғаш рет поэзияға салыстырмалы түрдегі концептілік талдау жасалады. Соның негізінде поэзия арқылы, әдеби шығармашылық кеңістік арқылы қазақ, өзбек халықтарының өзіндік ерекшеліктері мен құндылықтары тереңінен талданады.

Мақалада қазақ және өзбек поэзиясын мысалға ала отырып, концептілік талдаулар жасалады және талдау барысында аталған халықтар арасындағы мәдени, менталды, рухани және әдеби байланыстардың рөлі айқындалады. Зерттеу жұмысы поэзия мысалындағы концептілік талдаулар арқылы бауырлас халықтардың құндылықтар дүниесін тереңірек тануға жол ашады әрі тағдырлас бола тұра өмір салттарына байланысты өзгешеліктердің поэзия арқылы көрініс табуы анықталады. Ұлттық концептілерді талдау барысында қазақ поэзиясындағы Т. Әбдікәкімовтің өлеңі бойынша «туған жер» концептісі және өзбек поэзиясының жарқын өкілі М. Юсуф шығармашылығындағы «отан» концептісі зерттелді. Мақалада поэзияның «қозғаушы күш» ретіндегі рөлі мен қуатын, ықпалын халықтардың менталды санасымен, құндылықтар әлемімен байланыстыра отырып анықтаймыз. Концептілік талдау бұған кең түрде жол ашады.

Кілт сөздер: концепт, гештальт, символ, метафора, поэзия, ұғым, образ, өмір сүру философиясы.

G.B. Khalidullayeva

*Junior Researcher of Institute of literature and art named after M.O. Auezova
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: khalidullaeva1995@mail.ru*

Comparison of Concepts in Poetry

Abstract. The article presents a comparative cognitive analysis of Uzbek and Kazakh poetry. The poems of the poet T. Abdikakimov and the prominent representative of Uzbek poetry M. Yusuf on the theme of their native land and homeland are also considered. General aesthetic features and literary, cultural ties, characteristic of post-colonial countries, are determined on the basis of Kazakh, Uzbek poetry. The article made a comparative conceptual analysis of poetry. On its basis,

***Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

Халидуллаева Г.Б. Поэзиядағы концептілерді салыстыру // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2023. – №3 (129). – Б. 198–210. <https://doi.org/10.47526/2023-3/2664-0686.15>

***Cite us correctly:**

Halidullaeva G.B. Poeziadagy konceptilerdi salystyru [Comparison of Concepts in Poetry] // Iasau universitetinin habarshysy. – 2023. – №3 (129). – B. 198–210. <https://doi.org/10.47526/2023-3/2664-0686.15>

through poetry, through literary creative space, the features and values of the Kazakh, Uzbek nations are deeply analyzed.

In the second part of the article, on the example of Kazakh and Uzbek poetry, a conceptual analysis is carried out and in the course of the analysis the role of cultural, mental, spiritual and literary ties between these peoples is determined. Research work through a conceptual analysis on the example of poetry opens the way to a deeper knowledge of the world of values of fraternal peoples and, being fateful, reveals through poetry the manifestation of differences associated with the way of life. In the course of the analysis of national concepts, the concept of “tugan zher” based on the poem by T. Abdikakimov in Kazakh poetry and the concept of “otan” in the work of M. Yusuf, a prominent representative of Uzbek poetry, were studied. In the article we define the role and power, the influence of poetry as a "driving force", linking it with the mental consciousness of peoples, with the world of values. Conceptual analysis opens a wide path for this.

Keywords: concept, gestalt, symbol, metaphor, poetry, concept, image, philosophy of existence.

Г.Б. Халидуллаева

*младший научный сотрудник Института литературы и искусства имени М.О. Ауезова
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: khalidullaeva1995@mail.ru*

Сравнение концептов в поэзии

Аннотация. В данной статье представлен сравнительный познавательный анализ узбекской и казахской поэзии. Рассматриваются стихи поэта Т. Абдикакимова и яркого представителя узбекской поэзии М. Юсуфа на тему родной земли, родины. Общие эстетические особенности и литературные, культурные связи, характерные для постколониальных стран, определяются на основе казахской, узбекской поэзии. В статье впервые сделан сравнительный концептуальный анализ поэзии. На его основе через поэзию, через литературное творческое пространство глубоко анализируются особенности и ценности казахского, узбекского народов.

В статье на примере казахской и узбекской поэзии проводится концептуальный анализ и в ходе анализа определяется роль культурных, ментальных, духовных и литературных связей между указанными народами. Исследовательская работа через концептуальный анализ на примере поэзии открывает путь к более глубокому познанию мира ценностей братских народов и, будучи судьбоносным, выявляет через поэзию проявление различий, связанных с образом жизни. В ходе анализа национальных концептов был изучен концепт «туған жер» по стихотворению Т. Абдикакимова в казахской поэзии и концепт «отан» в творчестве М. Юсуфа, яркого представителя узбекской поэзии. В статье мы определяем роль и силу, влияние поэзии как «движущей силы», связывая ее с ментальным сознанием народов, с миром ценностей. Концептуальный анализ открывает для этого широкий путь.

Ключевые слова: концепт, гештальт, символ, метафора, поэзия, понятие, образ, философия существования.

Кіріспе

Концептілік талдау мәтіннің тууына негіз болған, мәтіннің бүртұтас мағыналық жүйесінің өзегі болатын бір ғана тілдік бірлікті – концептіні мәтіннен тыс қандай да бір абсолютті дүниемен байланыстыру негізінде жасалады. Концепт термині қазіргі антропоцентристік парадигма аясында пайда болған пәнаралық салаларда ортағасырлық философиядағы мағынасын сақтаған. Концепт термині схоластиканың концептуализм

бағытынан туған: «Бесаспап заттар туралы айтыста концептуалистер номиналистер (номинализм) секілді реализм ілімінен бас тарта отырып, жекелеген заттарға тәуелсіз, нақты ортақ нәрсенің болатынын теріске шығарды, алайда номиналистерден өзгешелігі – ақыл-ойда жалпылама ұғым-түсініктердің, ақиқатты танып-білудің ерекше формасы ретіндегі *концептілердің* болатынын мойындады» [1]. «Схоластика – ортағасырлық Еуропадағы философияны теологияға бағындырумен сипатталатын философиялық мектеп» [2]. «Теология – құдай жайлы дін ілімі» [3] дейтін болсақ, концептілік талдау – сөз ішінен құдайды іздеуге ұқсайды және шығарманың, мәтіндердің тууы құдайдың ықпалымен жүзеге асады деп тануды білдіреді: «Концепт является языком общения с Богом» [4]. Концепт терминінің түпкі мағынасы мен алғашқы функциясы дәл осылай Құдай ұғымымымен байланысты анықталса да, концептілік талдауда оның маңызы жоқ, себебі «құдай» сөзі «абсолют» мағынасында қолданылуы мүмкін және зерттеу нысанының шыңы мен мүмкін болатын шегі дәл осындай ең биік моральдық ұғыммен белгіленуі заңды. Бұл мәселе жөнінде ғалым Қ. Жаманбаева былай жазған: «Абсолют – Құдай емес, Абсолют – жалпыға бірдей ақыл-парасат. Адам жанын құдайлық бірлікпен тұтастыратын – осы ақыл-парасат. Бірақ адам бірден барып ақыл-парасатқа – Абсолютке жете салмайды. Өйткені Абсолют сыртқы дүниемен ғарыштық жан арқылы байланысады...» [5, 120-б.]. Мұнда ғалым «ғарыштық жан» деп шығармашыл тұлғаны меңзеген. Адамзат үшін қаламгерлердің туындылары қасиетті кітаптардың пайғамбарлар арқылы көктен түскені секілді ерекше құбылыс болып, әрдайым идеалды, қоғам үшін биік өлшемдердің үлгісі болып қала береді. Егер шығарма мен шығармашыл тұлғаны кең масштабта, жаратылыстық немесе ғарыштық тұрғыда, символдық, менталдық, архетиптік, идеялық, т.б. түрлі мағыналарды ашуға ұмтыла отырып қарастырудың жүйелі түрдегі әдісі әрі формалды емес көзқарастар мен білімдерді көрсетудің, ақиқатты тануға жаңа бір қырынан әрекет жасаудың ең жас парадигмасы жайлы сұрақ туындаса, жауап концептілік талдаумен тікелей байланысты болатыны анық.

Зерттеу әдістері

Зерттеу материалы ретінде қазақ ақыны Тыныштықбек Әбдікәкімовтің туған жер жайлы өлеңі мен өзбек ақыны Мухаммад Юсуфтың отан жайлы өлеңі алынды. Зерттеудің негізгі әдісі – концептілік талдау. Концептілік талдау аясында поэзияға менталды түрде терең талдау жасалды. Сондай-ақ салыстырмалы-аналитикалық, салыстырмалы-тарихи, психологиялық және гештальттық талдау әдістері қолданылды. Поэтикалық талдау әдісі негізінде постколониалды эстетиканың көріністері айқындалды.

Талдау мен нәтижелер

Концептілік талдау жасау барысында Қ.Ә. Жаманбаеваның «Тіл қолданысының когнитивтік негіздері: эмоция, символ, тілдік сана», В.В. Колесовтың «Жизнь происходит от слова ...», М. Кочерганың «Языкознание на современном этапе», О. Мандельштамның «Разговор о Данте, эссе» еңбектері пайдаланылды. Поэтикалық мәтінге концептілік талдаудың ерекшеліктеріне байланысты өлеңнің метафоралық, символдық, гештальттық қабаттарына бойлай отырып, әлеуметтік, танымдық мағыналарды ашуға әрекет жасалды. Концептілік талдаудың келесідей ерекшеліктері айқындалды:

- концепт объективті-танымдық және субъективті-шығармашылықтың бірігуінен тұрады;
- эмпирикалық кеңістік пен уақыттан алшақтау, өйткені ол материал емес, идеалды объект;
- бір мәтіннің шегінен шығып кетеді, әдетте ол автор поэзиясында немесе авторлар тіркесінде қолданылады;
- материалдыжәне рухани дүние арасындағы делдал болғандықтан трансцендентті мағынаға ие;

- мағыналық сыйымды, эстетикалық мүмкіндігі зор, полисемияға қабілетті;
- семантикалық жағынан сарқылмайтын, өйткені әрқашан зерттелмеген интерпретациялар бар;
- поэзияның мағыналық орталығы, сюжеттің «моторы»;
- ұғымның ұйымдастырушы өзегі – жалпылама символдық мағынасы бар сөз;
- сөйлеуде ақынның идиостиліне тән әдістер арқылы жүзеге асады;
- мағыналық жағынан тұтас, өзін-өзі қамтамасыз етеді;
- өзінің көп мағыналылығын анықтайтын күрделі логикалық құрылымы бар;
- тұтастық пен мағыналық дербестікті сақтай отырып, басқа ұғымдарға еніп, мағыналық жағынан тар образдарды қабылдауға қабілетті;
- семантикалық қатынасқа түсе алады, лексикалық парадигмалардың бірлігі бола алады (антонимия, синонимия, омонимия), оны белгілі бір мағыналық жазықтыққа проекциялайтын көптеген интерпретацияларға ұшырайды, шындықты бейнелеу мүмкіндігін сақтайды.

Концепт термині бір уақытта өзінің ішкі мәнімен дербес мағыналық бірлік ретінде де, сондай-ақ мәтіннің өзегі әрі мәтін шеңберін сыртқы әлемдік білімдер жүйесімен байланыстырушы сөз де болады. Концепт сөйлем ішінде, шығарма ішінде өзіндік тәртібі бар жүйе құрайды. Тіпті концептінің өзіне ғана тән зерттеумен байланысты әдіс-тәсілдік ерекшеліктері бар. Біріншіден, концепт болып саналатын тілдік бірліктің ұғымдық мағыналарына жан-жақты тоқталу барысында тарихи, мәдени, ұлттық-философиялық, сондай-ақ авторлық білімдер мен көзқарастар жан-жақты талданса; екіншіден, концепт – белгілі бір тілдік бірлік қана емес, концепт арқылы шығармадағы концептуалдану процесі шығармадан да жоғары бір жаратылыстық тәсіл ретінде көрініс табады. Концептуалдану – феноменалды құбылыс. Көркем туындылар концептуалданудың бір бөлігі ғана болуы мүмкін. Ол зерттеушінің концептіні қаншалықты анықтай алғанына тікелей байланысты. Себебі ешбір концепт толығымен жетіліп формалданған болып саналмайды. Концептіге динамикалық сипат тән. Тілдің өзі де жанды нәрсе іспетті үнемі жетіліп, өзгеріп отыратыны секілді, концепті де тілмен байланысты құбылыс ретінде мағыналық тұрғыда жетіліп, толысып, тіпті жинақталып, сығымдалып немесе символдық мәні артық отыратыны белгілі.

Концептілік талдауға тән үлкен ерекшелік онда көркем туындыны ғылымның тек нақты материалдық сипатынан тыс, абстрактілі ойларға негіз болған материалдық емес, рухани әлемді байланыстыра отырып зерттеуде жатыр: «Сөйлеу тән мен рухты байланыстыру керек» [6, 15-б.]. Тән – біз көріп, ести алатын материалдық дүниелер болса, рух – адамзаттың тарихи-этимологиялық және лексика-семантикалық лабиринттері мен ұлттық-мәдени ерекшеліктерінің тереңіне жасырылған бітім. Адамның сөйлеуі оның орфоэпиялық, лексика-семантикалық, синтаксистік жүйелерінен әлдеқайда ауқымды және тереңірек болатыны түсінікті. Оны ғалым Қ. Жаманбаева тілдік-құрылымдық саты және тілдік-когнитивтік саты деп анықтайды: «Тұлғаның сөйлеу тілін, мәтін жасалымын түзуге себеп болып тұрған уәждер, мүдделер, мәндер мен құндылықтар сөйлеушінің тілдік моделінде көрініс табады. Біздік ойымызша, ол процесс кейде ашық көрінеді не символдық мәнмен анықталады» [5, 10-б.]. Көрінетін дүние – белгілі бір таңба, иероглиф, оны жаратушыны бейнелейтін жұмбақ мәтін. Кіл әлем – Құдайдың оған енгізген ақпаратын адам жанымен оқуға арналған болмыс. Дегенмен ол үшін символдық оқу дағдыларын меңгеру керек, оның көмегімен мәңгілікті, рухты, құдайлық белгілерді тануға болады [6, 81-б.]. Ал концептілік талдау – соның бір әдісі, ең жас үлгісі деуге болады.

Біз концепт туралы айтқанда, терминнің шығу тегі және оның әмбебаптығын, әртүрлі ғылымдардың терминологиялық жүйелерінде қызмет ету мүмкіндігін анықтаған семантикалық трансформацияның тарихы туралы мәселеден аулақ бола алмаймыз. Концепт сөзі латынның «концептус» сөзінен шыққан, ол «ой, идея, ұғым» дегенді білдіреді және бастапқыда логика мен философия термині ретінде қолданылған. Екінші нұсқа бойынша,

ұғым «концептус» (шартты түрде «Ұғымдар» термині деп аталады) емес, концептум («эмбрион», «тұқым») деп түсініледі, осы бір эмбрионнан одан туылуы мүмкін барлық мағыналық формалары өсіп-өнеді. [7, 81-б.]. Біздің ойымызша, терминнің шығу тегінің екі нұсқасы да дұрыс, дегенмен екіншісі лингвистикалық категорияның мәнін дәлірек көрсетеді.

Біз талдайтын көркем мәтіндерге қатысты алдымен поэтикалық концепцияның ерекшелігіне тоқталуды жөн көреміз. Көркем мәтіндегі концепцияны сипаттау принциптері лингвистикалық әдебиеттерде анықталмаған. Жалпы тілдік концепт пен поэтикалық концепт арасындағы байланыс талас тудырмайтын ақиқат болса да, бұл ұғымдар әлемнің тілдік бейнесі мен әлемнің поэтикалық бейнесі ретінде біршама өзгеше сипатқа ие. В. Калашник әлемнің поэтикалық тілдік бейнесін әлемнің жалпы тілдік бейнесінің бір бөлігі ретінде квалификациялауға болмайтынын, өйткені олардың арасындағы қатынас эстетикалық-функционалдық критерийлерге сәйкес айырмашылыққа ие екенін атап көрсетеді [8, 3-б.]. Демек екі логикалық тізбек туралы айтуға болады: тіл – әлемнің тілдік бейнесі – тілдік ұғым; поэтикалық тіл – дүниенің поэтикалық бейнесі – поэтикалық ұғым.

Екі тізбек де параллель өмір сүреді, кейде бір-бірімен қабаттасып, кейде бір-бірімен қиылысып отырады. Поэтикалық концепцияның күрделілігі мен көп қырлылығы жалпы поэтикалық сөйлеудің және жеке автордың (ойлау, көру, сезу) ерекшелігіне байланысты, сондықтан біз өмір сүретін кеңістік пен уақытқа автор параллель өз ішкі кеңістігімен уақытын сыйлайды.

Бұлыңғыр бейне, тұрақты бейне, бейнелі доминант, түйінді сөздер терминдерін де жиі кездестіре аламыз. Бұл терминдер көбінесе бейненің сандық сипаттамаларын, яғни жеке автордың немесе бірнеше авторлардың поэзиясында қолданылуының жиілігін меңзейді. Поэзия философиясындағы образдың мағыналық мазмұны мен маңызы алдыңғы орынға шығарылғандықтан, «концепт» термині, поэзияда тереңдей түседі.

Поэтикалық концепт белгілі бір түрде поэтикалық образдың ерекшеліктерін, атап айтқанда, негізгі сипатын сақтайды – ол объективті-танымдық және субъективті-шығармашылық принциптерді біріктіреді, дегенмен соңғысының басымдылығымен үйлеседі [9, 252-б.].

Біз концепттің объективті-танымдық сипаттамаларына қатысты екі жақты сипатын атап өтеміз. Біріншіден, концепт нақты: денотат арқылы ол нақты дүниенің көрінісі, ол уақыт-кеңістік қатынасында көрінеді. Екінші жағынан, концепт шындыққа жатпайды, өйткені ол идеалды, мәңгілік проекция ретінде көрініс табады. Ол шындықты жай ғана бейнелеп қоймайды, оны жалпылайды, бір ғана объектідегі мәнді жан-жақты сипаттайды. Оның жасалуындағы құбылыстың екіұштылығына назар аудармай кете алмаймыз. Поэтикалық концепт өзінің жеке дүниетанымына, ішкі күш-қуатына сай жаңа шындықты құрастыратын суреткердің шығармашылық қиялының жемісі.

«Поэзиялық шығармалардың басым көпшілігінде белгілі бір фабулаға құрылған сюжет болмағандықтан, өлеңнің айтқысы келген негізгі мағынасы мен мәні, оқырманға жетер мазмұны *поэзияның поэтикалық сөзінде* және ақын қолдана алған ерекше ұғымдардың астарында болады. Біз поэзияны талдаған тұста мән мен мағынаны ажыратып жатамыз. Кез келген ақынның жеке кредосын, оның ақындық лабораториясын, сонымен қатар таным мен түйсік мәселесін, сана мен философиялық ой мәселесін де қарастыруымыз қажет» [10].

1. Поэтикалық мәтіндегі концептілердің анықталуы.

Поэтикалық мәтінде концепт семантикалық орталық, «эмоционалдық координат» рөлін атқарады, оның айналасында басқа бейнелер айналып отырады да, олар бірігіп поэзия сюжетін құрайды. Егер біз сөзді дайын идеяны көрсету немесе сипаттау құралы ретінде емес, жаңа идеяны жасау құралы ретінде қарастырсақ, онда көркем шығарма, яғни мәтін бастапқы нүктеге айналады. Демек, автор бізге поэтикалық шындықты жеткізудің ең тиімді жолын ұсынады.

Концепт көпкомпонентті құбылыс екенін ескере отырып, оның физикалық және метафизикалық түрлерінің өзіндік ерекшеліктері болатынын нақты айта аламыз. Кез келген адам тек эмпирикалық сезімдері арқылы, өз тәжірибесінен өткізген тұста ғана танып білетін метафизикалық концептілер өзінің көпқырлылығымен және жұмбақтығымен ерекшеленеді. Көркем мәтінде, әсіресе поэзияда метафизикалық концептілердің жиі көрініс табуы ақын жанының қатпарларында сақталып қалатын әлемнің түсі, дәмі, дауысы, иісі әртүрлі сезім сыйлайтын, метохәлге жетелейді. Әр ақын сағыныштың, қуаныштың, қайғының, бақыттың, қасіреттің түсін өзінше көреді. Гете «түстер тек физикалық емес, метафизикалық күйде де көрінетінін» [11, 7-б.]. «Түстер ілімі» кітабында атап өтеді. Сонымен қатар ол өз заманының авторларынан мысал келтіре отырып, олардың шығармашылығына түрлі түс береді.

«Поэзияда да, кез келген өнер түрінде, жалпы өнер атаулыда дайын дүние жоқ. Оны тек жасау керек» [12, 41-б.] деп О. Мандельштам айтқандай поэзиялық мәтінде физикалық емес метафизикалық концепттер көбірек кездеседі. Себебі оны қаламгерлер өз жан дүниесінде жасап оқырманға ұсынады. Ақын жаны – жаңа әлем жасайтын фабрика іспетті. Бүгінгі түркі халықтарының поэзиясының сана мен таным төңірегіндегі жаңалықтарын қозғап, олардың когнитивті аспектілерін әдебиет тұрғысында қарастырған кезде қырғыз елінің көрнекті ақыны Нұрлан Қалыбековтың өлеңдері еске түседі. Өйткені символдық белгілер де, концептілік ұғымдар да, метафизикалық құбылыстар да аталмыш ақынның шығармашылығының негізгі белгілері. Сонымен қатар оның өлеңдерінде, жалпыадамзаттық концепттерінен бөлек, қырғыз ұлтына, түркі халықтарына ортақ концепттерді көбірек кездестіреміз. Оның өлеңдерінің қантамырларында түркі халықтарының өткені ағатын секілді.

Белгілі қазақ ақыны Б. Қарағызұлы Нұрлан Қалыбековтың «Құт» атты өлеңін қазақ тіліне тәржімалаған екен.

Бұл өлең жолдарынан поэзия саласына тек мазмұн емес, көркемдік таным ерекшеліктері керек екенін көреміз. Сілтемелер арқылы берілген концептілерді кез келген оқырман бағамдай алмағанымен, генетикалық санасы арқылы сезінуі мүмкін. «Автордың ішкі сезімдері, оны имплицитті яки эксплицитті тұрғыда беруі де аңғару керек құбылыстардың бірі. Ашық ой мен жасырын ойдың мәселелері үндесіп жатуы да мүмкін» [10]. Концептілерді сілтемелер арқылы оқырманға ұсыну автордың білім деңгейін көрсететін айғақ.

Әдеби мәтіндегі концептілер шығармашыл тұлғамен байланысты немесе шығарма өмірге келген кеңістікке қатысты мәдени таным мен менталды сананың, әлеуметтік қатынастар мен философиялық көзқарастардың, қоғамдық құндылықтардың кодталған бірлігін көрсетеді. Шығармаға концептілік талдау жасаудың маңызы концептіден халық өмірінің немесе автор өмірінің әртүрлі салаларының рухани қырларын айқындайтын білімдердің ашылуымен байланысты. Концепт мәтін ішіндегі қандай да бір дербес схематизмді, тіпті мәтіннен тыс бір жүйені құрайды. Сонда мәтін – концептінің шығармашыл тұлға арқылы жарыққа шыққан бір бөлігі. Яғни концепт мәтінмен шектелмейді. Концепт мәтінді мәтіннен тыс жатқан ақпараттық кеңістікпен байланыстырады. «Концепты связаны не формами рассудка; они есть производное возвышенного духа, или ума, который способен творчески воспроизводить, или собирать (собратье), смыслы и помыслы как универсальное, представляющее собой связь речей, и который включает в себя рассудок как свою часть...» [13].

2. «Туған жер», «отан» концептілерін талдау

Концепт халықтың бар болмысын түп-тамырымен ашып тануға негіз болады. Адамның өмірге келген кеңістігін анықтайтын тілдік бірліктердің ішінде дәл біздің тілде «туған жер» ұғымының доминантты мағынаға ие болуы, яғни «туған жер» концептісі көшпелі өмір сүру формасынан туған. Себебі ата-бабаларымыз бір ғана жерде тұрақтамаған, кең даланы кезіп жүріп өмір сүргенімен, дәл туған топырағына қайта орылапы отырған. Туған топырақ –

көшпелі өмірдің темірқазығы іспетті, көшпелі халық руханиятының субстанцисы сынды. Қалыпты өмір салтында көшпелі халық жыл ішінде мыңдаған шақырымдарды игеріп, кең даланың қойнында өмір сүреді. Ал туған жері – сол ұлан-байтақ даланың бір ғана жері, туған топырағы. Халықтың рухани танымдық әлемімен астасып кеткен мұндай ұғымдар әдеби туындыларда тереңнен көрініс табатыны анық. Мысал ретінде ақын Т. Әбдікәкімовтің туған жер жайлы өлеңін талдаймыз:

Тегінде, мен –
– қоңыр үнінен қорқып қашатын шүбә мың,
қазақ аңқыған қарапайым дұғамын.
Жебеушім – Күн-Әмір.
Жап-жасыл жайлау – бауырым.
Қимасым – құба қыр.
Жетіқараңғы түнде бір тал шөп жылай қалса да,

Көріп жатқан көркем түсімнен де суырылып шығамын! [14]. Мұнда ақын өз тұлғасын абстракцияландырып, гештальттық деңгейде метафизикалық ұғымға айналдырған. Сондай-ақ автор гештальттық құрылым арқылы халықтың сакральды танымдық әлемін аша алған. «Дұға» ұғымының өзі халықтың материалдық әлемнен тыс, рухани әлеміне жол бастайтын жүрек сөзін білдіреді. Автор өз тұлғасына өзге қырынан жан бітірген, яғни қандай-да бір кие ұғымымен астасып кеткен бейне «туған жер» концептісінің бір бөлігі болып, концептіні толықтырады:

Туған Жерім!..
Оның барша жәндігімен сырласпын.
Мұхит шерінен жаратылған бұлттарымен мұндаспын.
Дүние тепе-теңдігін сақтап тұрған Тауларымен құрдаспын.
Қалада болсам да, жатып қаламын, құрысып-бүрісіп жон-арқам,
Мылтықтанып қосаяқты бір жынбасқыр,
Көкке ұлып, өліп кетсе егер дүр қасқыр!»
Туған Жерім!..
Ондағы аламанның тегі де – Жұмақтан.
Аң-құсының тегі де – Жұмақтан.
Ауасының тегі де – Жұмақтан!
Бір жұтым суын ішкізіп-ақ,
Тәубасыз талай оңбағанды жылатқам.
Атамекенім барда, болып көрген жоқпын құсалы.
Мысалы,
Оған деген іңкәрлігім – сиқырлы күш-әлім.
Топырағына күбірлей қалсам,
Білемін
Көк тасының да көбелек болып ұшарын!

Туған Жерім менің!.. [14] Автордың реалды өмірдің шектеулерінен тыс қиял кеңістігінде «туған жер» ұғымын өз тұлғасымен бірлікте ала отырып және өзге бір бояумен оған жан бітіре отырып, абсолютті танымдық деңгейдегі кеңістікпен қабыстырады: «Аң-құсының тегі де – Жұмақтан. Ауасының тегі де – Жұмақтан». Ақынның кіршіксіз әлемі мен ізгілікті сенімі, реалды өмірден тыс көріністерді айқындайтын метафоралардың символдық мәнде қолданылуы шығармаға тән метамодернистік белгілерді айқындайды.

Т. Әбдікәкімов – қазіргі кезеңдегі қазақ поэзиясының кемел өкілі. Оның туындылары ұлтымыздың рухани әлемінен сыр шертетін тың танымдық ұғымдар мен олардың символдық қуатының мол болуымен, метафоралық қабаттардың қайталанбас үлгісімен ерекшеленеді. Біз ақынның көркемді тәсілдері жайлы ғана емес, тұтас шығармашылық әлемін әдеби құбылыс

ретінде ала отырып, танымдық тұрғыдан зерттеуге тырысамыз. Автор шығармашылығы тарихи тұрғыдан алғанда біршама маңызды кезеңдерді қамтитын болғанымен, өлеңдерде тақырыптық дейгейде де, құрылымдық, идеялық деңгейде де уақыттың ырқынан тыс бір қуат пен қандай да бір шек пен шекараға бағынбайтын өзіндік форма және ақпараттық кеңістік бар. Туған жер концептісінде авторлық сипат көбірек айқындалатын келесі бір өлеңде импрессионистік бояуларды аңғаруға болады:

О, Туған Жер,
Сенсіз кіммін мен?
Сорлап бір жүрген сұмдаймын.
Сондықтан,
ақыл айтқыш жұрттан гөрі, қуарған қурайыңды тыңдаймын.
Шөңгенді ойлай қалсам да,
бал тати кетеді
көкірегім түбіне тұнған удай мұң [15].

Ақын «туған жер» ұғымын өзінің адамдық құндылығымен қабыстыра отырып асқақтатады. Жер ұғымы біздің халық үшін ерекше қастерлі ұғым екенін тарихта төгілген қаншама қан анық көрсетеді. Біз жер ұғымын қанмен, жанмен байланыстырамыз. Бұл өлең жолдарында да автор «туған жердің» өз жанымен терең байланысын сипаттаған.

Адастырмас үшін жол бұраң,
Ақылым ішіне қыраныңның шаңқылы
Мен
арланыңның ырылын да алдырам.
Ағыл-тегіл күй шерте бастасам Сен жәйлі,
арқарыңа айнала кеткісі келеді қойішекті домбырам.
Тау-тасың, өзен-тоғайың – көктекті Қамбарым.
Жадыма қуат үстейді – жабайы бұлттарыңа арбалу.
Күйініп жүрсем де, күрсінбеуге тырысам,
күңірене жөнелмесі үшін күншілік жердегі балбалың.
Байқаусызда, кесірткенің құйрығын басып өтсем де,
таба алмай қалам кеудемдегі жаннан мән.
Титімдей осырақ қоңызың үшін де – Ойсыл Қарадай тәубам бар.

О, Туған Жер,
Мен
бір уыс топырағыңды құнарландыруға жарарлық
нәжіс болудан да арланбан.
Жусаныңның тынысынан жаратылған-ды – жүрегімдегі тақсыр-Ар.
Аман-саулығыңды соңыра сүйегіме де тапсырам.
О Туған Жер,
Өзінді аңсағандағы Ойларым –
– масаларыңның ызыңынан да самала тоқи алатын бақсылар... [15]

Өлеңдегі қыран, арлан, күй, домбыра, балбал, Ойсыл Қара, Жусан, бақсы деген ұғымдар тұтас қазақ ұлтының әлемдік тарихи картинкасын жасайды. Себебі ақын тек қана ұлттық, тек қана қазақ өміріне тән ұғымдарды айшықтаған. Әлемдегі адам жасай алатын ең ғажап құбылыс – жануарлардың тілі мен бабын таба алу болса, оның тек қана қазаққа тәні – қыранды баулу. Ата-бабаларымыз қыран құсын ерекше қастерлеген. Ал арлан – біз үшін тектіліктің символы болған әрі ұлттың тотемдік көзқарастарымен байланыстырылатын, көптеген тарихи аңыздардың кейіпкеріне айналған жануар. Қыран да, арлан да қазақ халқы үшін табиғаттағы өзіне тән қасиеттеріне орай ерекше мәнге ие деп қастерленеді. Күй – тек музыкалық мәдениеттің үлкен бөлігі ғана емес, біз үшін өмірдің өзі болған. Себебі өмірдің

барлық саласын қамтып қана қоймай, ұлттың рухани бет-бейнесіне айналып кеткен. Домбыра – қазақ ұлты үшін үлкен ғасырлар қойнауынан жеткен құндылық. «...күңірене жөнелмесі үшін күншілік жердегі балбалың» деген жолдар сан ғасырлық тарихтың куәсі болған балбал тастардың тылсым да тірі образынан сыр шертеді.

Өлеңде ұлттық генетикалық кодты жаңғыртатын ұғымдар өте көп берілген. Ол да ақынның өз қолтаңбасын көрсетеді. Өлең жолдары ұлттық кодтарға тұнып тұр. «Ойсыл Қарадай тәубам бар» деуі қазақы тіршіліктегі әулиелікті символизмге айналдырып тұр. Ал жусан – туған жердің символы. Жусан – қазақ жерінің, қазақ ұлтының иісі. Жалпы өсімдік философиясы Жер асты әлемі мен Жер үсті әлемін, топырақ пен ауаның – жаратылыстың екі үлкен стихиясының байланысын білдірсе, жусан – қазақтың әлеміне ғана тән, тек қазақ топырағының символын білдіреді. Ал «Ар» сөзі – қазақы ұғымда жанға тән ең жоғары қасиет, адамның құдайлық бөлігі. Сол себепті қазақта «Жаным – Арымның садағасы» деп айтады. Өлеңдегі күрделі философиялық мағыналардың жасалуында кештальттық әдіс көрініс табады: «Жусаныңның тынысынан жаратылған-ды – жүрегімдегі тақсыр-Ар». Мұндағы жусан – жердің, ар – жанның символы, автор жер мен жанның байланысын жаратылыс табиғатының сұлу гармониясы арқылы суреттеген. «...масаларыңның ызыңынан да самала токи алатын бақсылар» – бұл жолдар да жаратылыстың қазақ әлеміне тән мистикалық сакральді бейнесін білдіреді әрі ол – тек ойдың ғана, автор ойының ғана метафоралық бейнесі. Ақын өлеңдері – гештальттық әдіс арқылы метафора жасаудың жетілген үлгісі. Әбдікәкімов – халықтың көне сакральді әлемін бейнелеудің хас шебері, сол үшін де ол кемел, абыз ақын.

Басқа түркі халықтарының ішінде өзбек тілімен салыстырғанда, туған жер ұғымының мағыналық аясы қазақ тілі үшін ерекше екенін анық аңғаруға болады. Өзбек тілінде «туған жер» ұғымы «отан» (өзбекше «vatan») сөзі негізінде концептуалданады. Қазақ тіліндегі отан сөзі мен өзбек тіліндегі отан сөзінің мағыналық, образды-перцептивті сипаттарында үлкен айырмашылық бар. Біздің тарихи-ассоциативті жадымызда отан сөзінен гөрі туған жер ұғымы басым мағынаға ие, отан сөзі біз үшін көбірек формалды сипатқа ие. Отан сөзі біздің тілімізде соғыз кезеңінде және одан кейінгі уақыттарда публицистикада көптеп қолданысқа ие болды. Ал тарихи жадымызда «туған жер» ұғымы сакральді мағынада көркем мәтіндер жаңғырып отырады.

Өзбек тіліндегі отан сөзі ұлттың өмір сүру салтына байланысты қастерлі ұғымға айналған. Ежелден отырықшы болып, қала мәдениетінде өмір сүрген халық үшін бір ғана кеңістік, бір ғана жер бар – ол Отан. Олардың тұтас кеңістігі – отаны:

Мен дүниені не етейін,
Өзің жарық әлеміңсің
Өзім қаған, өзім сұлтан
Сен тағы (тақ) Сүлейменіңсің
Бір ғана, жалғызым дейін,
Табынған қорғаным дейін,
Сен мен үшін ұлылардан да

Ұлысың, Отаным... [16]. Өзбек Халық ақыны Мухаммад Юсуфтың «Vatanim» атты өлеңінен алынған бұл жолдарда ақын отан ұғымын өз болмысымен астасып кеткен ұлылық ретінде сипаттайды.

Мухаммад Юсуф (1954–2001 жылдары өмір сүрген) – өзбек халық ақыны. Өлеңдері, очерктері мен публицистік мақалалары үздіксіз жарияланып отырған: «Таныс теректер» (1985), «Бұлбұлға бір сөзім бар» (1987), «Ұйқыдағы қыз» (1989), «Ғашық кемесі» (1990), «Ерке киік» (1995), т.б. жыр жинақтар басылым көріп, шығармашылығы халық жүрегінен орын алған даңқты ақын (кітаптарының атауларын қазақша бердік, шығармалары қазақшаға аударылмаған). Біз талдап отырған «Отаным» атты өлеңін өзбек халқының бейресми

әнұраны деп айтуға болады, себебі жасы мен кәрісі бірдей көзіне жас алып тыңдайтын бірден-бір даңқты, рухты туынды болды [18].

Өлеңді тұтастай алғанда автор танымындағы отан – оның бар жаны, отан деген – халқының мінезі мен тарихи болмысы және тарихы:

Сен Худжандсың, Шыңғыстарға

Қақпасын ашпаған

Темір Мәлік артынан

Сырдарияға секірген

Мұқаннасын қарашығы

Алау-отқа шашыраған

Шырақтарды көрген шопан

Сен шөлімсің, Отаным [16]. Қаламгер отан сөзіне тарихи фон негізінде қан жүгірте отырып, елмен, ұлтпен біртұтас күйдегі қастерлі, абсолютті, жоғары сезімдердің шыңын көрсететін тілдік картина жасай білген. Концептосфераны құрайтын *фигура* (отан) мен *фон* (тарихи оқиғалар) арқылы автордың эмоциясы, жоғары сезімдік жан халі объектіге (мұнда концепт болатын ұғым – «отан») бағыттала отырып өлең арқылы жарыққа шығады:

Ұлым десең мен көктерге

«Ғырат» болып ұшармын

«Шамбыл» жұртта Алпамысқа

Нөкер болып түсермін

Баскесерден қорғау үшін

Ұлықбегің құшармын

Қышыр-қышыр тісімдегі

«Солығымсың», Отаным... [16]. Өлеңде эмоциялық күйдің толқындары сана ағымы арқылы концептіден эйдосқа бағыттала отырып, ақынның арманы, қиялы, шаттық сезімі, ішкі саф ниеті, сезім қуатын – энтелехияны сырлы да сұлу сипатта сөзге айналдырады. Шығармада шағын формаға көп мағынаны сыйымды етіп бере білу, бүтін бір халықтың тағдыры мен талайын бір ғана тілдік бірліктің айналдыра білу, сайып келгенде жан сұлулығынан өлең жарату – шығармашыл тұлғаға тән шеберлікке ғана емес, шығармашылық процес үстіндегі сана ағымының қуатына да байланысты. Сана ағымы неғұрлым қуатты болған сайын, поэзия соғұрлым тірі, сезімге бай, ырғақты әрі магиялық сипатта тартымды болады. Өлеңде эмоциялық бояудың қанық болуы ондағы сана ағымының өзіне тән ритмде сезілуіне және сана ағымының нүктелерін айқындайтын сөздердің мағыналық аясы мен көркемдік қуатына байланысты. Біз қарастырып отырған өлеңде негізгі концептінің өзі поэзияның ритміне айналып кеткен:

«Өткен күнің – өткен күн-ді,

Өз басыңа жеткен күн,

Қадыридi берген уақыт

Қадыридi сатқан күн

Қолын байлап, ділін қаралап,

Жетелеп кеткен күн,

Уай, балам! деп айта алмаған

Мылқауымсың, Отаным» [16]. Әр шумақта «отан» сөзінің қайталанып отыруы жалпы өлеңнің өзі концептуалдану процесінің айқын көрінісі екенін аңғартады. Ал өлеңнің ішкі мәні отан ұғымына қатысты кең мағынадағы, түрліше оқиғалармен байланысты контрастті көңіл халін – көтеріңкі шаттық қана емес, терең өкініш, мұң-зарды да білдіреді. Ақын бұл жолдарда XX ғасырдағы қоғам қайраткері, халық жауы деген жаламен абақтыға қамалып, 1938 жылы атылған Абдулла Қадыридi жоқтаған. Абдулла Қадыри – алғашқы өзбек романын жазған, XX ғасыр басындағы өзбек қоғамына жасалған әділетсіздіктерді әшкерелеген,

халықты ағарту жолында үлкен істер атқарған интеллигент, Алаш қайраткерлерімен тағдырлас болған жазушы, ақын [18]. Мухаммад Юсуф – Қадыридің жоқтаушысы, рухани жолын жалғаған жаны саф ақын, дара тұлға. Расында біздер екі түрлі ұлт болсақ та, ақын өлеңдерінің демінен тағдырлас халық екенімізді сезіне аламыз. Себебі ұлтының тағдыры мен мұңын өзіне сіңіріп алғаны қаламынан төгілген жырларынан сезіліп тұрады. «Отаным» өлеңінде ел, жер, халық, ұлт тағдыры, ұлт тағдырын жасаған қайраткерлерлер, күллі тарихы бір ғана сөзді – «отан» ұғымын берген.

Қорытынды

Жалпы концептуалдану тек тілге, көркем мәтіндерге ғана тән құбылыс емес. Біз концептуалданудың поэзияға қатысты тұстарын ғана зерттегенімізбен, концептуалдану одан әлдеқайда үлкен құбылыс, ол жаратылыстық деңгейдегі, кез келген құбылысқа тән кемелдену немесе жетілудің не жаңа сатыға көтерілудің жолын, әдісін білдіреді. Концепт – тілден жоғары, бірақ тек тіл арқылы ғана танылатын, тіл арқылы ғана көрініс табатын феноменалды жүйе. Тіпті тілге тән ішкі құбылыстар концепт арқылы құрылымдалады деуге толық негіз бар. Бұл концептінің тілдік-құрылымдық функциясымен байланысты. Ал концептінің идеялық функциясы концепт арқылы мәдени құбылыстар мен рухани ұғымдардың формалануымен байланысты. Мысалы, «туған жер» концептісін алатын болсақ, концепт туған жер ұғымына қатысты барлық тілдік бірліктер мен ұлттық, мәдени таным-түсініктердің ақпараттық қоймасы іспетті. Аталған ұғымға бойлаған кезде, бірден генетикалық жадымыздағы халқымыздың туған жерге байланысты сезімдері мен сакральді түсініктері жаңғырады. Туған жермен байланысты ұлтымыздың басынан өткерген қаншама тарихи оқиғаларына байланысты қалыптасқан қастерлі ұғымдары, сезімдері мен салт-жоралғыларын ашатын ақпараттық код қызметін атқарады. «Туған жер» концептісімен байланысты барлық ұғымдар «туған жер» концептосферасын құрайды, мысалы, отан, туған топырақ, ауыл, аймақ, өлке, жер, мекен, атамекен. Бұл ұғымдардың барлығы бір ғана концептосфераны құрағанымен, әрқайсысы өзіне тән символдық, бейнелік, эстетикалық мәні мен мағыналық аясы жағынан ерекшеленеді. Ал доминантты мағынаға ие ұғым – «туған жер», сол үшін де осы тілдік бірлік концепт болады. Туған жер – адам өмірге келген кеңістік. Біз «жер» ұғымын адамның жаратылысымен, қандай да бір рухани болмыспен байланыстырамыз: жер – ол топырақ, ал топырақ – адамның жаратылысына негіз болған төрт стихияның бірі. *Бір уыс топырақ, топырақ салу, кіндік қаны тамған жер, сүйек жатқан жер* деген ұғымдар халықтың менталды өмірінде, әлемді қабылдау философиясында кеңістікті жаратылыстық негіздермен байланыстыратыны аңғарылады. Сонда концепт болатын тілдік бірліктердің мағыналық аясы лексикалық сипатынан тыс, символдық, архетиптік сакральдік сипаттарының болуымен де айқындалады: «...концепт понимается как структурированный ментальнопсихический культурно-обусловленный конструкт, служащий посредником между ментальным миром человека и окружающей действительностью, который может быть вербализован и опредмечен в той или иной языковой форме» [19, 122].

Бұл мақала ҚР БҒМ Ғылым комитеті қаржыландырған АР13067896 «Орта Азия әдебиеті: посттаршылдық эстетика және әдеби байланыстар» гранттық ғылыми-зерттеу жобасы аясында жазылды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Концептуализм. Уикипедия ашық энциклопедиясы: Дереккөздер. [Электронды ресурс]. URL: <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%BC> (қаралған күні: 15.03.2023)

2. Схоластика. Уикипедия ашық энциклопедиясы: Дереккөздер. [Электронды ресурс]. URL: <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0> (қаралған күні: 15.03.2023)
3. Теология. Уикипедия ашық энциклопедиясы: Дереккөздер. [Электронды ресурс]. – URL: <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F> (қаралған күні: 11.03.2023)
4. Дәстүрлілік және модернизм. Әлеуметтік желілер: Аудиоматериал форматындағы лекция. [Электронды ресурс]. URL: https://zvyki.com/song/55613251/Gurenko_V.L._-_Tradicionalizm_i_modernizm/ (қаралған күні: 17.02.2023)
5. Жаманбаева Қ.Ә. Тіл қолданысының когнитивтік негіздері: эмоция, символ, тілдік сана. – Алматы: Ғылым, 1998. – 140 б.
6. Алисова Т.Б. Ономастологический подход при сопоставительном изучении лексико-семантических структур двух языков // Вестник Харьковского национального университета. Серия «Филологическая». – 2005. – № 3. – С. 15–81.
7. Колесов В.В. Жизнь происходит от слова ... – СПб.: Тоуст, 1999. – 81 с.
8. Калашник В.С. Образно-смысловое единство как средство и знак в поэтическом языковой картине мира // Вестник Харьковского национального университета. Серия «Филологическая». – 2001. – №519. – С. 3–9.
9. Кочерган М. Языкознание на современном этапе // Двоеслов. – 2003. – №5. – С. 252–258.
10. Жутаева А.К., Ержанова С.Б. Қазіргі қазақ поэзиясындағы когнитивтік ұғымдар // Эл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. – 2020. – №2(178). – Б. 102–107.
11. Гете И.В. Учение о цвете. – М.: АСТ, 2022. – 7 с.
12. Мандельштам О. Разговор о Данте, эссе. – М.: Искусство, 1967. – 41 с.
13. Гуманитарный портал. Неретина С.С., Абушенко В.Л., Кацук Н.Л. «Концепт». [Электронный ресурс]. URL: <https://gtmarket.ru/concepts/6888> (дата обращения: 20.03.2023)
14. Жұмағұлов Ж. Тыныштықбек Әбдікәкімұлының «Бесінші маусым жұпары» кітабы жарық көрді. [Электронды ресурс]. URL: <https://massaget.kz/layfstayl/debiet/zhaaly/49275/> (қаралған күні: 20.03.2023)
15. Әбдікәкімұлы Т. Біздің қоғам. [Электронды ресурс]. URL: <https://adyrna.kz/post/41845> (қаралған күні: 12.03.2023)
16. Мұхамет Юсуф. Ватанім. [Электронды ресурс]. URL: <https://lyricstranslate.com> (қаралған күні: 19.03.2023)
17. Мұхамет Юсуф. Уикипедия ашық энциклопедиясы. [Электронды ресурс]. – URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Muhammad_Yusuf (қаралған күні: 01.02.2023)
18. Абдулла Қадыри. Уикипедия ашық энциклопедиясы. [Электронды ресурс]. – URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Abdulla_Qodiriy (қаралған күні: 15.01.2023)
19. Песина С.А., Вторушина Ю.Л. Концепт как ментальный культурно значимый конструкт. – Вестник ВГУ. Серия: Философия. – 2016. – №2. – С. 120–128.

REFERENCES

1. Konceptualizm. Uikipedia ashyq enciklopediasy. [Electronic resource]. – URL: <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%BC> (date of access: 15.03.2023) [in Kazakh]
2. Sholastika. Uikipedia ashyq enciklopediasy. [Electronic resource]. – URL: <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0> (date of access: 15.03.2023) [in Kazakh]
3. Teologia. Uikipedia ashyq enciklopediasy. [Electronic resource]. – URL: <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F> (date of access: 11.03.2023) [in Kazakh]
4. Dasturlilik jane modernizm. Aleumettik jeliler: Audiomaterial formatyndagy lekcia. [Electronic resource]. – URL: https://zvyki.com/song/55613251/Gurenko_V.L._-_Tradicionalizm_i_modernizm/ (date of access: 17.02.2023) [in Kazakh]

5. Jamanbaeva Q.A. Til qoldanysynyn kognitivtik negizderi: emocia, simvol, tildik sana. – Almaty: Gylym, 1998. – 140 b. [in Kazakh]
6. Alisova T.B. Onomastologicheski podhod pri sopostavitelnom izuchenii leksiko-semanticheskikh struktur dvuh iazykov // Vestnik Harkovskogo nasionalnogo universiteta. Seria «Filologicheskaiia». – 2005. – № 3. – S. 15–81. [in Russian]
7. Kolesov V.V. Jizn proishodit ot slova ... – SPb.: Toust, 1999. – 81 s. [in Russian]
8. Kalaşnik V.S. Obrazno-smyslovoe edinstvo kak sredstvo i znak v poeticheskom iazykovoi kartine mira // Vestnik Harkovskogo nasionalnogo universiteta. Seria «Filologicheskaiia». – 2001. – №519. – S. 3–9. [in Russian]
9. Kochergan M. Iazykoznanie na sovremennom etape // Dvoeslov. – 2003. – №5. – 252–258. [in Russian]
10. Jutaeva A.K., Erjanova S.B. Qazirgı qazaq poeziasyndagy kognitivtik ugymdar. Al-Farabi atyndagy QazUU Habarshysy. Filologia seriasy. – 2020. – №2(178). – B. 102–107. [in Kazakh]
11. Gete İ. V. Uchenie o svete. – M.: AST, 2022. – 7 s. [in Russian]
12. Mandelshtam O. Razgovor o Dante, esse. – M.: Iskusstvo, 1967. – 41 s. [in Russian]
13. Gumanitarnyi portal. S.S. Neretina, V.L. Abushenko, N.L. Kacuk. «Koncept». [Electronic resource]. – URL: <https://gtmarket.ru/concepts/6888> (date of access: 20.03.2023) [in Russian]
14. Jumagulov J. Tynyshtyqbek Abdikakimulynyn «Besinshi mausym jupary» kitaby jaryq kordi. [Electronic resource]. URL: <https://massaget.kz/layfstayl/debiet/zhaaly/49275/> (date of access: 20.03.2023) [in Kazakh]
15. Abdikakimuly T. Bizdin qogam. [Electronic resource]. – URL: <https://adyrna.kz/post/41845> (date of access: 12.03.2023) [in Kazakh]
16. Muhamet Yusuf. Vatanim. [Electronic resource]. – URL: <https://lyricstranslate.com> (date of access: 19.03.2023) [in Uzbek]
17. Muhamet Yusuf. Uikipedia ashyq enciklopediasy. [Electronic resource]. – URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Muhammad_Yusuf (date of access: 01.02.2023) [in Kazakh]
18. Abdulla Qadyri. Uikipedia ashyq enciklopediasy. [Electronic resource]. – URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Abdulla_Qodiriy (date of access: 15.01.2023) [in Kazakh]
19. Pesina S.A., Vtorushina Iu.L. Koncept kak mentalnyi kulturno znachimyi konstrukt // Vestnik VGU. Seria: Filosofia. – 2016. – №2. – S. 120–128. [in Russian]